

O'ZBEK OILALARIDA BOLALARNI JAZOLASHGA MUNOSABATNING ETNOPSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Choriyeva Hulkar Baxodir qizi

Annotatsiya. Tezisd a o'zbek oilalarida bolalarni jazolashga munosabatning madaniy-tarixiy ildizlari, uni shakllantiruvchi etnopsixologik omillar hamda milliy qadriyatlarga tayangan holda zo'rvonliksiz tarbiyani qaror toptirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: etnopsixologiya, oilaviy tarbiya, jismoniy jazo, madaniy normativlik, kollektivizm, milliy qadriyatlar.

Har bir xalqning tarbiya madaniyati uning tarixiy tajribasi, qadriyatlar tizimi va oilaviy munosabatlar modeli bilan belgilanadi. Ota-onaning bolani qanday jazolashi, qaysi xatti-harakatni "odobsizlik" deb bilishi va unga qanday javob qaytarishi ham ana shu madaniy kontekstda shakllanadi. Shu sababli oilada bolalarga nisbatan zo'rvonlikning oldini olish masalasini etnopsixologik omillarni hisobga olmasdan hal qilib bo'lmaydi. O'zbek oilasi uchun kollektivistik qadriyatlar, kattalar hurmati va ota-ona obro'sining yuqoriligi xos. G. Hofstede tasnifiga ko'ra, bunday kollektivistik va hokimiyat masofasi yuqori bo'lgan madaniyatlarda kattalarga so'zsiz itoat tarbiyaning markaziy talablaridan biri hisoblanadi [3]. Bunday sharoitda bolaning itoatsizligi oila obro'siga tahdid sifatida qabul qilinishi va qattiq jazoni "oqlashi" mumkin. Xalq orasida bola ustozga topshirilganda aytiladigan "eti sizniki, suyagi bizniki" iborasi jismoniy jazoning tarixan jamoatchilik tomonidan qabul qilinganidan dalolat beradi.

Madaniy normativlik muammosi xorijiy tadqiqotlarda ham o'rganilgan. J. Lansford va hammualliflarining olti mamlakatda o'tkazgan tadqiqotiga ko'ra,

jismoniy jazo odatiy hisoblangan madaniyatlarda uning bolalardagi xavotirlik va agressivlik bilan bog'liqligi birmuncha zaifroq, biroq baribir saqlanib qoladi [4]. E. Gershoff va A. Grogan-Kaylor meta-tahlili esa jismoniy jazoning bolaga ijobiy ta'siri isbotlanmaganini ko'rsatgan [2]. Demak, "bizda shunday tarbiya qilingan" degan dalil jazoning zararsizligini anglatmaydi.

Shu bilan birga, o'zbek tarbiya an'analarini faqat jazolash bilan bog'lash noto'g'ri bo'lardi. Milliy pedagogik merosda bolaga mehr-shafqat, shaxsiy namuna va nasihat orqali tarbiya berish g'oyasi yetakchi o'rinda turadi. Abdulla Avloniy tarbiyani xalqning taqdiri bilan bog'lab, uning asosini axloqiy namuna va ongli tarbiyada ko'rgan [1]. Ko'p avlodli oilada bolaga g'amxo'rlik qiluvchi kattalarning ko'pligi va mahallaning qo'llab-quvvatlovchi roli ham muhim himoya omillari hisoblanadi [5].

Bizningcha, o'zbek oilalarida zo'ravonliksiz tarbiyani qaror toptirishda quyidagi etnopsixologik tamoyillarga tayanish maqsadga muvofiq: birinchidan, "hurmat" tushunchasini qo'rquvga emas, balki o'zaro ishonchga asoslangan munosabat sifatida talqin qilish; ikkinchidan, ota-onalar bilan ishlashda milliy pedagogik merosdagi mehr-shafqat g'oyalaridan dalil sifatida foydalanish; uchinchidan, buvi-buvalarni tarbiya jarayonining faol ishtirokchisi sifatida profilaktik ishlarga jalb etish; to'rtinchidan, mahalla institutining obro'sidan ijobiy tarbiya usullarini targ'ib qilishda foydalanish.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek oilalarida bolalarni jazolashga munosabat chuqur madaniy ildizlarga ega. Shu bois zo'ravonlik profilaktikasi milliy qadriyatlarga qarshi qo'yilmasligi, balki ularning insonparvar mazmunini ochib berish orqali amalga oshirilishi lozim. Bu yo'nalishda ota-onalarning tarbiyaviy ustanovkalarini empirik o'rganish keyingi tadqiqotlarning muhim vazifasi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O'qituvchi, 1992.

2. Gershoff E.T., Grogan-Kaylor A. Spanking and child outcomes: Old controversies and new meta-analyses // Journal of Family Psychology. – 2016. – Vol. 30, No. 4. – P. 453–469.

3. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. 2nd ed. – Thousand Oaks: Sage, 2001.

4. Lansford J.E. et al. Physical discipline and children's adjustment: Cultural normativeness as a moderator // Child Development. – 2005. – Vol. 76, No. 6. – P. 1234–1246.

5. Shoumarov G'.B. (tahr.) Oila psixologiyasi. – T.: Sharq, 2008.